

Bohdan Gruchman

1928–2021

Profesor Bohdan Gruchman pochodził ze Śląska. Urodził się w Lublińcu 21 sierpnia 1928 roku, tam ukończył liceum ogólnokształcące, a następnie podjął studia w Akademii Nauk Politycznych w Warszawie. W 1948 roku rozpoczął także studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, które od 1950 roku kontynuował w Poznaniu. W 1952 roku uzyskał tytuł magistra na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego. Równoległe ze studiami podjął pracę zawodową w Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Poznaniu, a następnie w Pracowni Planów Regionalnych przy tej Komisji.

Widząc i rozumiejąc konieczność łączenia różnych dyscyplin naukowych z praktyką, Bohdan Gruchman rozszerzał zakres swojego wykształcenia i nawiązał współpracę z Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Poznaniu, gdzie w 1962 roku obronił pracę doktorską na temat przemian struktury przestrzennej przemysłu Wielkopolski. W 1966 roku rozpoczął pracę na stanowisku adiunkta na tej uczelni. Tam też w 1967 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego, w 1977 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1991 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego.

Działalność Profesora Bohdana Gruchmana w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu nie ograniczała się do pracy badawczej i dydaktycznej. Piastował on kolejno funkcje kierownika zakładu, dyrektora Instytutu Planowania i Ekonomiki Regionu, prodziekana Wydziału Ekonomii, prorektora i przez dwie kadencje w latach 1990–1996 rektora Uczelni*. W latach 1996–1998 kierował Katedrą Europeistyki, włączoną przez Komisję Europejską do europejskiej sieci katedr Jeana Monneta.

W czasie kierowania przez Profesora Gruchmana Akademią Ekonomiczną powołano do życia Wielkopolską Szkołę Biznesu i Fundację Akademii Ekonomicznej z Centrum Ekspertyz Gospodarczych. Powstały nowe kierunki i formy nauczania, w tym cztery programy studiów MBA przy współpracy z uczelniami z USA (Georgia State University w Atlancie), Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec.

* O okresie pełnienia funkcji opowiedział w 2018 roku w wywiadzie z cyklu „Rozmowy z Rektorami”.
<https://www.youtube.com/watch?v=4SkkDQzbMAI>

Profesor Bohdan Gruchman był członkiem wielu organizacji naukowych i społeczno-zawodowych w kraju i za granicą, pełniąc w nich różne funkcje, między innymi w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk, poznańskim oddziale Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego oraz kapitule nagrody naukowej miasta Poznania (przewodniczący).

Szczególne związki łączyły Profesora z Instytutem Zachodnim w Poznaniu. Przez wiele lat był jego członkiem, a po oddzieleniu Instytutu Zachodniego jako placówki badawczej od stowarzyszenia pełnił funkcję przewodniczącego Kuratorium Stowarzyszenia „Instytut Zachodni”. Był także współzałożycielem i prezesem Fundacji „Instytut Zachodni”.

Na szczeblu ogólnokrajowym Profesor Gruchman był członkiem Prezydium Komitetu Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk, Rady Naukowej przy Prezesie Głównego Urzędu Statystycznego oraz od lat 60. członkiem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN. Przez kilka kadencji zasiadał w Państwowej Radzie Gospodarki Przestrzennej przy Centralnym Urzędzie Planowania, a w latach 1997–1999 wchodził w skład Rady ds. Reform Ustrojowych przy Premierze Rzeczypospolitej Polskiej. Był także członkiem Komisji ds. Projektów Badawczych Zamawianych Komitetu Badań Naukowych.

Profesor Bohdan Gruchman brał czynny udział w międzynarodowym życiu naukowym. Był między innymi wieloletnim członkiem światowego stowarzyszenia Regional Science Association (uczestniczył aktywnie w wielu kongresach międzynarodowych tej organizacji), wiceprezesem założonej we Francji Association Internationale pour la Formation Professionnelle en Aménagement Urbain et Régional (AIFPAUR), a od 1985 roku aktywnym członkiem Le Groupe de Recherches Européen sur les Milieux Innovateurs (GREMI) przy Uniwersytecie Paryskim I. W 1998 roku został powołany na członka Rady Naukowej Zaawansowanych Studiów przy Uniwersytecie w Aalborg w Danii oraz kapituły nagrody im. Augusta Löscha w Niemczech. Był też członkiem Rady Nadzorczej przy Instytucie Rozwoju Regionalnego i Planowania Strukturalnego (IRS) w Erkner koło Berlina.

W ramach współpracy międzynarodowej Profesor Gruchman wygłaszał referaty i odczyty podczas wielu kongresów i konferencji naukowych w różnych krajach, był głównym organizatorem trzech liczących się w świecie naukowym spotkań, tj. GREMI i AIFPAUR w Poznaniu oraz dyrektorów międzynarodowych ośrodków kształcenia dla rozwoju regionalnego w Nagoi w Japonii.

Wykorzystując swoją wiedzę w praktyce, w latach 1967–1969 Profesor Gruchman był ekspertem ONZ ds. rozwoju regionalnego Libii, a w latach 1972–1974 prowadził Program Badań i Kształcenia dla Rozwoju Regionalnego w Sekretariacie ONZ w Nowym Jorku. Na tym stanowisku podejmował misje do wielu państw azjatyckich. Z jego inicjatywy w latach 1973–1974 odbywało się pod egidą ONZ międzynarodowe seminarium korespondencyjne dla regionalistów z krajów Afryki, Azji i Ameryki Południo-

wej, do którego Bohdan Gruchman opracował materiały dydaktyczne. Pomysł takiego seminarium powielono w Indiach dla władz regionalnych w poszczególnych stanach, tam również wykorzystano materiały dydaktyczne autorstwa Profesora.

Za prace badawcze Profesor Gruchman kilkakrotnie otrzymał nagrodę Ministra Edukacji Narodowej i Sekretariatu Naukowego PAN. W 1996 roku został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Uehonorowany został również kilkoma odznaczeniami regionalnymi i Złotą Odznaką Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Dorobek badawczo-naukowy Bohdana Gruchmana jest bardzo obszerny i zróżnicowany tematycznie. Podstawową domeną Profesora były studia regionalne i podjęta w późniejszym czasie problematyka integracji europejskiej, w tym zagadnienia o wymiarze regionalnym związane ze współpracą transgraniczną. Największe uznanie w środowisku naukowym i pozanaukowym uzyskały jego prace dotyczące:

- rozwoju regionalnego,
- korzyści i niekorzyści aglomeracji przemysłu,
- przestrzennych barier wzrostu gospodarczego,
- rozwoju endogenicznego i środowisk innowacyjnych.

Studia naukowo-badawcze Profesora Bohdana Gruchmana w początkowym okresie były głównie związane z jego pracą zawodową w organach planowania regionalnego. W następnych latach, już jako pracownik naukowo-dydaktyczny wyższej uczelni, zajął się zagadnieniami pozwalającymi na uogólnienia z zakresu teorii lokalizacji i rozwoju regionalnego. Zawsze jednak wynikały one z obserwacji realnych zjawisk gospodarczych. Zjawiska te badał w skali jednego regionu (głównie Wielkopolski), zespołu regionów (ziem zachodnich), całej Polski, a także w krajach rozwijających się (głównie północnej Afryki i Azji).

Wśród pierwszych badań dotyczących wybranych aspektów ekonomiki regionalnej na wyróżnienie zasługuje cykl studiów na temat budżetów rodzinnych, dochodów i wydatków pieniężnych ludności oraz płac realnych. Przeprowadzone w 1956 roku analizy kilkudziesięciu budżetów rodzinnych były pierwszym w Polsce po II wojnie światowej przedsięwzięciem w tym zakresie, które przyczyniło się do podjęcia przez GUS regularnych badań budżetów rodzinnych. Inna praca, z 1957 roku, dotycząca płac realnych pracowników dużych zakładów przemysłowych w Poznaniu w latach 1949–1955, udokumentowała podłoże ekonomiczne protestu robotników miasta w czerwcu 1956 roku. Wszystkie prace Profesora Gruchmana z drugiej połowy lat 50. na temat dochodów i wydatków ludności oraz budżetów rodzinnych wykazały możliwość i celowość realizowania takich badań w ujęciu regionalnym. Niestety, ówczesne władze utrudniały prowadzenie dalszych samodzielnych prac w tym zakresie, a wyniki badań budżetów rodzinnych prowadzonych przez GUS były przez wiele lat poufne.

Znaczące miejsce w badaniach Profesora Gruchmana zajmują studia nad rozwojem włączonych do Polski byłych terenów niemieckich. Wiele prac z tego zakresu Profe-

sor opublikował w „Przeglądzie Zachodnim”. Po 1989 roku, gdy gospodarka całego kraju wkroczyła na drogę transformacji rynkowej, na ziemiach zachodnich pojawiły się nowe impulsy rozwojowe związane z położeniem znacznej ich części na pograniczu polsko-niemieckim. Profesor Gruchman zajął się badaniem uwarunkowań współpracy transgranicznej uwzględniającym, dzięki współpracy z partnerami niemieckimi, również sytuację gospodarczą po drugiej stronie granicy. W 1999 roku pod jego kierownictwem ukończone zostało szczegółowe studium zatytułowane *Określenie warunków rozwoju zachodnich obszarów przygranicznych Polski na przykładzie województwa gorzowskiego*.

W sumie całość prac poświęconych zachodnim obszarom kraju zawiera bogaty materiał dokumentujący długofalowe realne procesy regionalnych przemian strukturalnych dokonujące się pod wpływem zmieniających się uwarunkowań makroekonomicznych. Dzięki pogłębionej analizie tych procesów i uogólnieniom teoretycznym wspomniane badania wniosły trwałą wkład do ekonomiki regionalnej Polski.

Kolejnym polem badawczym były dla Bohdana Gruchmana przemysł i jego przestrzena struktura. Ewolucję tej ostatniej w stuleciu 1860–1960 zbadał on na przykładzie Wielkopolski. Wykazał, że w warunkach gospodarki centralnie zarządzanej tendencje koncentracyjne nasilały się tak dalece, że wielkości zakładów przekroczyły optimum skali, a czynniki deglomeracji nie były w stanie przeciwdziałać skupianiu się zakładów w kilku miejscach. W rezultacie mechanizmów istniejących w gospodarce scentralizowanej doszło do zniekształcenia struktury przestrzennej przemysłu. Wspomniane badania w warstwie teoretycznej doprowadziły do reintegracji aglomeracyjnych czynników lokalizacji jako zlokalizowanych korzyści i niekorzyści. Uzyskane efekty badań włączone zostały w główny nurt neoklasycznej ekonomii. Teoria lokalizacji została zakotwiczona w teorii korzyści zewnętrznych sięgającej korzeniami do Alfreda Marshalla.

W ujęciu dynamicznym czynniki aglomeracji zostały przez Bohdana Gruchmana wykorzystane do wzbogacenia teorii rozwoju regionalnego. Uznał je za główną przyczynę sprawczą wspomnianych już procesów koncentracji obejmujących oprócz przemysłu również inne dziedziny gospodarki. Na przeszkodzie naturalnym procesom koncentracji i w konsekwencji rozwojowi regionalnemu w ogóle stają różnorodne bariery, których przewyciężenie lub którym zapobieżenie *ex ante* jest istotnym zadaniem w procesie rozwojowym. Największy wkład do teorii rozwoju regionalnego i do rewizji dotychczasowych twierdzeń w tym zakresie miały badania Profesora Gruchmana nad środowiskami innowacyjnymi prowadzone w ramach międzynarodowej grupy badawczej GREMI przy Uniwersytecie Paryskim I (Pantheon-Sorbonne). W cyklu sześciu opracowań relacjonujących wyniki badań nad konkretnymi innowacjami i rodzącymi się w Polsce środowiskami innowacyjnymi Profesor prześledził mechanizmy powstawania innowacji najpierw w warunkach gospodarki centralnej, a następnie w procesie transformacji do gospodarki rynkowej. Określił warunki powstawania synergii lokal-

nej, która powiązana z globalnymi sieciami innowacyjnymi jest zdolna generować kolejne innowacje. Swoistym podsumowaniem prowadzonych prac i ich koncepcyjnym uogólnieniem jest zaproponowany przez Profesora nowy paradygmat rozwoju lokalnego i regionalnego oparty na innowacjach generowanych przez przedsiębiorstwa we współpracy z władzami miejscowymi i nauką. Ciągłość rozwoju powstaje dzięki społecznemu procesowi uczenia się i przekazywania, głównie przez rynek pracy i instytucje kształcenia, stosownej wiedzy (*know-how*). Niezbędne do tego współdziałanie różnych czynników lokalnych odgrywa przy generowaniu nowych innowacji podobną rolę jak wspomniane już korzyści zewnętrzne przy produkcji przemysłowej.

Z badaniami Profesora Gruchmana nad ekonomiką i rozwojem regionów wiązały się prace analizujące system sterowania rozwojem poprzez planowanie, programowanie i formułowanie polityki rozwoju regionalnego. Analizował on również różne aspekty metodyczne planowania regionalnego, między innymi stosowanie rachunków symulacyjnych i prognostycznych, wykorzystanie modeli optymalnego rozdziału zasobów, wdrożenie międzyregionalnych rachunków powiązań. W 1996 roku, w związku z dyskusją nad reformą organizacji terytorialnej kraju, postulował upodmiotowienie szczebla regionalnego i wyznaczał mu funkcje współkształtowania polityki rozwoju regionalnego kraju oraz zadania w zakresie sterowania rozwojem.

Dorobek publikacyjny Bohdana Gruchmana obejmuje ponad 200 pozycji, w tym 7 pozycji książkowych, 13 rozdziałów w pracach zbiorowych i 96 artykułów. Wiele tekstów (54) zostało opublikowanych w obcych językach, głównie we Francji, Wielkiej Brytanii, Niemczech, Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej i Japonii. Część prac prezentujących wyniki badań zespołowych została napisana we współautorstwie. Profesor opracował około 60 analiz i ekspertyz do użytku zamawiających je władz i instytucji w kraju i za granicą.

Bohdan Gruchman był także redaktorem naukowym wielu publikacji. Wśród nich na szczególną wzmiankę zasługują serie wydawnicze: Polskie Ziemie Zachodnie (Instytut Zachodni, współredaktor J. Ziółkowski), Rozwój Regionalny – Rozwój Lokalny – Samorząd Terytorialny (Uniwersytet Warszawski, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, współredaktor J. Tarajkowski) oraz „Deutsch- Polnische Studien zur kommunalen und regionalen Entwicklung im Grenzgebiet” w Instytucie Polityki Komunalnej i Rozwoju Regionalnego w Berlinie (z F. Walkiem).

Łącząc pracę badawczą z dydaktyką, Profesor Gruchman prowadził wykłady na wszystkich poziomach nauczania akademickiego z zakresu: polityki ekonomicznej i planowania rozwoju ekonomiki regionu, lokalizacji działalności gospodarczej, ekonomiki krajów rozwijających się oraz integracji europejskiej. Wykładał także w wielu ośrodkach akademickich za granicą: na uniwersytetach w Dijon (Francja), Tilburgu (Holandia), Bradford (Wielka Brytania), w City University w Nowym Jorku (USA), na Uniwersytecie w Mysore (Indie), Ecole Européene des Affaires w Berlinie (Niemcy),

w Europa Institut Schweiz w Zurychu (Szwajcaria) i United Nations Center for Regional Development w Nagoi (Japonia). Wygłaszał odczyty w różnych ośrodkach naukowych między innymi w Kanadzie, Indiach, Algierii, Rosji i Bułgarii.

Profesor Bohdan Gruchman zaangażował się też w prace instytucji z otoczenia społecznego. Był członkiem Rady Naukowej przy Prezesie GUS, przewodniczącym Rady Międzynarodowych Targów Poznańskich, prezesem Towarzystwa Przyjaciół Poznańskiej Fary, przewodniczącym Rady Społecznej przy Arcybiskupie Metropolice Poznańskiej oraz honorowym prezydentem Fundacji UEP.

W uznaniu dokonań w 1999 roku Akademia Ekonomiczna im. Karola Adameckiego w Katowicach nadała Bohdanowi Gruchmanowi tytuł doktora *honoris causa*.

Profesor miał niezwykle wszechstronne wykształcenie, wiele zainteresowań i pasji. Był ciekawy tego, co go otaczało. Wdrażał w życie niezliczone pomysły i piastował mnóstwo funkcji. Posiadał rzadką umiejętność przewidywania, dostrzegania i wskazywania pojawiających się w nauce nowych nurtów badawczych i kierunków kształcenia studentów. Wraz z prof. Ryszardem Domańskim i innymi pracownikami Uczelni tworzył nową specjalność – studia europejskie, przygotowujące studentów do członkostwa Polski w UE. Nową Katedrą Europeistyki kierował od momentu jej powstania.

Profesor Gruchman zawsze znajdował w kalendarzu zapelnionym wieloma różnymi ważnymi spotkaniami wolny termin dla studentów i pracowników swojej Katedry („swojej załogi”), żeby podyskutować na tematy naukowe czy rozwiązać problemy związane z dydaktyką. Bez wahania zgłaszał się do prowadzenia nowych wykładów i seminariów. Cechowały go niezwykła mądrość, skromność, życzliwość, poczucie humoru, klasa, i duży dystans do siebie, nie zabiegał o należne mu uznanie. Jego codzienny uśmiech, serdeczność i nieudawany optymizm, którym zarażał, a także ogromny szacunek dla każdego człowieka i jego pracy stawiają Profesora w gronie tych wyjątkowych osób, których obecność na zawsze pozostanie w pamięci i sercach – jako wzór człowieczeństwa. Był mentorem dla wielu absolwentów Uczelni, którym otworzył drzwi do rozwoju zawodowego i osobistego.

Profesor odszedł 27 marca 2021 roku w wieku 92 lat. Został pochowany na Cmentarzu Jeżyckim w Poznaniu. Uczelnia straciła jednego z najzaciejszych członków społeczności akademickiej, wybitnego człowieka, budzącego podziw i szacunek naukowca, dydaktyka i społecznika.

Ewa Małuszyńska

Ida Musiałkowska